

ASPECTE SOCIOLINGVISTICE ÎN REALIZAREA ANCHETELOR DIALECTALE

SORIN GUIA

Limba este un fenomen social, dar are și aspecte, demne de luat în considerare, de ordin biologic și psihologic, fiind un organism viu, ce se află într-o continuă schimbare, a cărei evoluție nu depinde de un singur factor. Aceasta trebuie să țină cont de individ, de evoluția istorică și de societate. Pentru a explica dinamica unei limbi, schimbările care se produc în interiorul ei, dar și evoluția acesteia, este necesar să lărgim sfera cunoașterii spre cadrul sociolingvistic, cadru în care individul și societatea ocupă roluri centrale, existând o condiționare reciprocă între limbă și societate.

O altă caracteristică esențială a limbii este continua ei schimbare, „limbile se schimbă fără încetare și nu pot funcționa decât schimbându-se”, afirmă Bally¹, schimbarea în limbă – fenomen natural, cu determinări complexe – se datorează în esență inovației, fie la nivelul formei, fie la nivel semantic. Trebuie, însă, să facem indispensabilă trimitere la o altă tendință, aceea de stabilitate, deoarece limba este un organism viu, care tinde spre stabilizare și spre dobândirea de identitate.

Fie că vorbim de manifestarea vie a unui individ, de activitatea socială sau de comportamentul real, limba este normată. De cele mai multe ori, individului i se limitează libertatea expresivă, oferindu-i-se sau impunându-i-se un sistem de reguli bine delimitat, numit mai simplu normă. Dacă norma lingvistică înregistrează modul „cum se spune”, având un caracter „natural” și abstract, norma literară arată cum trebuie să se spună (exercitând o anumită presiune asupra vorbitorilor sau a acelor care o utilizează în scris), fiind întotdeauna concretă și convențională. Norma literară este stabilă, în fiecare limbă, pe baza unui anumit dialect, fără a se confunda total cu acesta, în măsura în care acceptă și particularități provenite din alte dialecte sau graiuri ale limbii respective.

În scrierile sale², Iorgu Iordan remarcă diferențele din punct de vedere stilistic ale limbii literare scrise și vorbite, cauzele acestor diferențieri fiind în strânsă legătură cu latura socială a limbii, cu situația de comunicare și cu proveniența locală a vorbitorilor. În ultima vreme se vorbește tot mai mult despre o condiționare reciprocă

¹ Bally 1950: 18.

² Vezi Iordan 1937; 1943; 1944.

între limbă și societate, cercetarea limbii în context social reprezentând obiectul principal al cercetării sociolingvistice³.

Th. Capidan consideră că limba, ca fapt social, se impune individului vorbitor în măsura și felul nevoilor de care este condiționată viața lui în societate, făcând referire atât la influența contextului sociocultural asupra locutorului (afirmând că un copil care se naște va ajunge să vorbească limba părinților doar dacă a fost crescut în mediul lor), cât și la mecanismul schimbării lingvistice, care este declanșat de „elita vorbitorilor cu simț lingvistic”⁴.

Sextil Pușcariu discută despre sociolecte, pe care le numește *dialecte sociale*, având în vedere ierarhizarea socială a pronunțărilor dialectale. Este evidențiat și prestigiul sociocultural al limbii literare față de varianta nonstandard, afirmând că „noi toți ne supunem neconținut prestigiului limbei literare, desbrăcându-ne de provincialismele urâte ale dialectului nostru local” (p. 72), totodată precizând și faptul că dialectele sociale au repercurșiuni asupra limbii literare. Pușcariu pune accent și pe adaptarea vorbirii unei persoane în funcție de context și de partenerul de dialog, ținând cont și de nivelul sociocultural al locutorului: „cu cât el se găsește pe o treaptă culturală mai înapoiată, cu atât întregul său sistem de exprimare va fi mai mult o schițare a ideilor decât o exprimare dezvoltată a lor”⁵.

Anchetatorul trebuie să aibă în vedere parametrii sociolingvistici ai participanților la procesul de comunicare, precum: *originea etnică; zona geografică și administrativă de origine și de rezidență*, aceasta punându-și amprenta asupra pronunțării subiectului vorbitor (trebuie menționate și schimbarea zonei geografice sau naveta dintr-o zonă în alta, în cazul în care acestea au loc); *vârsta* (care influențează modul de comunicare a individului atât în cadrul unor intervale mai mici de timp, cât și pe parcursul diferitelor etape: copilărie, adolescență, maturitate, senectute) și factorii extralingvistici, care acționează prin intermediul acestui parametru: nivelul de studii, schimbarea zonei de rezidență, schimbarea statutului social; *sexul*, întrucât ar putea exista diferențe între pronunțarea femeilor și cea a bărbaților (deși specialiștii discutau despre o pronunțare mai conservatoare a femeilor decât cea a bărbaților, societatea modernă, prin promovarea egalității dintre sexe, tinde să schimbe această opinie fixată deja în cultură); *statutul sociocultural*, care vizează locul pe care un individ îl ocupă într-un sistem socioadministrativ și sociocultural dat, la un anumit moment al existenței sale (întrucât statutul sociocultural poate varia pe parcursul vieții, vorbindu-se de mobilitate socială pe verticală: ascendentă/descendentă). Prin urmare, apartenența la unul dintre straturile sociale (stratul social de sus, stratul social mijlociu, stratul social de jos), diferențele lingvistice referitoare la sex, vârstă, cât și relația dintre limbă și profesiunea diferitelor grupe de vorbitori sunt relevante în acest sens.

³ Vezi Cazacu 1973: 11.

⁴ Vezi Capidan 1943: 31

⁵ Pușcariu 1921–1922: 80.

Un alt aspect care determină diferențe diamesice și diafazice este legat de *situația de comunicare*. Vorbitorii își schimbă modul de a vorbi în funcție de situațiile de comunicare, adaptându-se și la statutul sociocultural al interlocutorului.

Proveniența locală a vorbitorului este un alt factor de diferențiere a pronunțării literare. Dacă limba literară scrisă este mai unitară și nu prezintă particularități regionale, în schimb, limba literară vorbită trădează zona de proveniență a subiectului vorbitor. Dacă majoritatea subiecților își adaptează vorbirea/pronunțarea în funcție de statutul sociocultural al interlocutorului și de situația de comunicare⁶, unii vorbitori, chiar aparținând stratului social de sus, fie se arată dezinteresați de o astfel de adaptare a comportamentului verbal, fie sunt „mai puțin dotați cu «darul imitației» normelor ortoepice și păstrează toată viața unele deprinderi articulatorii regionale însușite în perioada primei socializări”⁷. Față de limba literară scrisă, mai unitară, limba literară vorbită prezintă particularități regionale mai numeroase, situație încă actuală.

Semnalăm și o serie de deosebiri cauzate de *vârsta subiecților vorbitori*. În graiul tinerilor se găsesc de cele mai multe ori forme diferite de cele utilizate de către vorbitorii mai în vârstă, primii fiind înnoitori și responsabili de inovațiile lingvistice, deoarece au posibilitatea de a fi la curent cu toate schimbările care se produc, indiferent de mediu, datorită tehnologiei, factorului instructiv-educativ sau diferitelor căi de comunicare.

Felul de a pronunța sunetele diferă, mai mult sau mai puțin, de la o comunitate lingvistică la alta. În aceeași comunitate lingvistică și în același sistem funcțional pot exista diferite norme (limbaj familiar, popular, limbă literară)⁸.

Variabilitatea reprezintă o caracteristică universală a limbii și se manifestă atât în plan diacronic, cât și în plan sincron. Existența varietății lingvistice teritoriale a fost și este una dintre primele constatări ale lingvisticii. Factorii diferențierii sincronice a limbilor sunt de natură spațială, socială și situațională. În acest sens, Eugen Coșeriu distinge între *variația diatopică* (care face referire la diferențierile în spațiul geografic ale unei limbi; de exemplu, dialectul aromân, subdialectul moldovenean, pentru limba română), *variația diastratică* (care aparține vorbitorului și privește diferențele dintre diversele straturi socioculturale ale comunității academice, cum ar fi jargoanele, argourile, limbajele profesionale) și *variația diafazică* (care privește adecvarea vorbirii la situații concrete de vorbire; de exemplu, limba literară, pronunțarea familiară etc.)⁹.

⁶ Într-o ediție specială a unei emisiuni de divertisment, difuzată pe postul național de televiziune, în decembrie 2000, dedicată unor „scene din culise” din timpul anului în curs, prezentatoarea, originară din județul Neamț, utilizează o pronunție care-i trădează zona de proveniență; acest fapt se datorează discuției degajate cu colegii de emisiune, prezentatoarea neștiind că scenele respective sunt înregistrate; vezi, în acest sens, *Guia 2003–2004*: 259.

⁷ Cf. Turculeț 1999: 148. Semnalăm aici pronunțarea unor persoane cunoscute din mediul public, cum ar fi fostul Președinte al Consiliului Județean Iași, Constantin Simirad, sau fostul primar al municipiului Piatra Neamț, Gheorghe Ștefan.

⁸ Vezi Coșeriu 1952: 81.

⁹ Cf. Coșeriu 1994: 142. La acestea, unii lingviști adaugă *dimensiunea diamezică*, care se referă la distincția dintre limba vorbită și limba scrisă, în sens concepțional; cf. Turculeț 2002: 7.

În realizarea unei anchete dialectale nu se urmărește numai varietatea diatopică, ci se are în vedere și perspectiva sociolingvistică, aducând, în același timp, anumite idei și despre variația limbajului în relație cu statutul vorbitorului înregistrat, „prestația” individuală a acestuia, în cadrul unei anumite tradiții istorice. Ea poate fi definită drept o formă specială de comunicare, urmărind atât înregistrarea competenței idiomatice, cât și competența expresivă, capacitatea de adecvare a subiectului.

O atenție deosebită trebuie acordată etapei documentării, care este comună tuturor metodelor de cercetare științifică. De regulă, pentru a găsi informatori și a lucra cu ei, anchetatorul are nevoie, într-un grad ridicat, de energie, răbdare, tact și experiență; este necesar să se cunoască vârsta persoanei anchetate, dacă s-a născut și a crescut în localitate, dacă a călătorit, unde și când, dacă a învățat carte și câtă, dacă știe limbi străine, dacă a făcut armata sau nu, ce ocupație principală are, ce alte ocupații sau meserii mai îndeplinește, dacă este căsătorit, de unde este soția, dacă are copii etc. Toate aceste date sunt absolut necesare pentru a stabili poziția lingvistică a subiectului; o persoană care a venit recent în localitate, nu reprezintă cea mai bună soluție pentru a fi aleasă ca informator lingvistic, cum nici un subiect care călătorește tot timpul nu ne va oferi un material lingvistic relevant. Educația intelectuală este un amănunt foarte important, căci un intelectual, chiar dacă vorbește dialectal, este profund influențat de limba literară, pe care, de altfel, o utilizează contextual. Mediul educațional îi determină pe tinerii până la o anumită vârstă să tindă spre pronunțarea standard, să întrebuințeze formele literare în locul celor regionale.

De alegerea informatorilor depinde, în mare măsură, calitatea anchetei dialectale, subiectul vorbitor fiind „posesorul unor registre variate de exprimare”. De aceea este importantă selectarea informatorilor respectând variația diastratică (selectarea informatorilor de vârstă, condiție socială și studii diferite). În plus, interpretarea rezultatelor anchetei trebuie să aibă în vedere și variația diafazică (urmărirea varietății folosite de subiectul vorbitor în diferite situații de comunicare).

Uneori chiar „informatorii ocazionali (secundari)”, care asistă la unele anchete (soț/soție, copii, vecini, aflați în casă în timpul înregistrărilor), pot oferi informații și comentarii/completări prețioase cu privire la materialul cules. Pentru a se asigura succesul investigațiilor lingvistice, între anchetator și informator se impune stabilirea unei anumite convenții, a unei anumite forme de comunicare, anchetatorul fiind atât partener de comunicare, cât și observator al competenței expresive a vorbitorului său. În acest fel, este reliefat caracterul social al anchetei, de maximă importanță fiind atât relația anchetator – informator, cât și contextul de comunicare, ce presupune judecarea faptelor de limbă în funcție de parametrii în care s-a desfășurat ancheta dialectală.

O etapă importantă, responsabilă și complexă, dependentă direct de aptitudinile și cunoștințele anchetatorului, este elaborarea chestionarului. Chestionarul sociolingvistic începe cu întrebări de deschidere, mai ușoare, pregătitoare, dar care

îi vor da de înțeles anchetatului care va fi tema discuției. Dacă chestionarul este administrat copiilor, se vor cere informații similare și în ceea ce privește părinții lor. Nu se va omite nici poziția socială a interogaților sau a părinților acestora, deoarece se știe că factorul social poate contribui atât la facilitarea impunerii unei inovații, cât și la încetinirea acestui proces, datorită unui conservatorism firesc care rezultă din nevoia indivizilor de a se conforma legilor sociale în viața cotidiană.

Unii lingviști consideră că ultima și singura subdiviziune a limbii este *idiolectul*, realizarea individuală a unui sistem lingvistic la nivelul fiecărui vorbitor. Termenul a fost creat de Bernard Bloch pentru a reprezenta vorbirea unei persoane care discută despre un subiect cu același interlocutor, într-o perioadă anume de timp¹⁰. Trebuie precizat că idiolectul este determinat de apartenența individului la un cadru istoric, la o zonă geografică și la o anumită clasă socială, grupare socioprofesională etc. Componentele stilistico-contextuale ale idiolectului și registrele verbale ale locutorului variază în funcție de circumstanțele emiterii și receptării. Astfel, idiolectul are aplicabilitate atât în sociolingvistică, cât și în dialectologie, mai ales în geografia lingvistică. Nici idiolectul nu este însă unitar, întrucât, în decursul existenței, un individ utilizează mai multe idiolecte, modificându-se odată cu experiența de viață a vorbitorului¹¹. Un individ poate avea mai multe roluri, stăpânind mai multe coduri sau subcoduri, adică varietăți ale aceleiași limbi sau limbi diferite. Există situații în care este utilizată limba standard și situații în care se face apel la dialect sau grai. Contestatarii utilității acestui concept invocă faptul că limba este un fenomen prin excelență social și că, în vorbirea fiecărui individ, intervin elemente din vorbirea celorlalți; există însă și specialiști care consideră că termenul în discuție „poate facilita discutarea unor probleme cum ar fi diferențierea după generații a vorbirii, în interiorul unei comunități lingvistice, sau coexistența sistemelor lingvistice în graiurile regionale”¹². Prin urmare, este importantă studierea graiurilor locale în contextul specific al culturilor populare locale, așa încât definirea graiurilor dialectale

¹⁰ Bloch 1949: 3–46, *apud* Bîrleanu 2000: 42.

¹¹ Vorbitorul care pleacă din comunitatea sa încearcă să-și schimbe nu doar poziția geografică, ci și poziția socială. Această mișcare, cauzată de creșterea în plan profesional, înseamnă, totodată, și adaptarea la noua normă lingvistică, norma comunității cu care intră în contact. În anchetele efectuate, remarcăm, la subiecții plecați din localitate pentru studii universitare sau liceale, conștiința superiorității normei literare, dorința de a înlătura fonetismele și elementele lexicale regionale. Odată deprinsă, norma literară este imitată, în defavoarea regionalismelor ce caracterizează zona de proveniență. De exemplu, la subiectul F, din Mănăstirea Humorului, de 24 de ani, absolventă de facultate și master, răspunsul la întrebarea *Cum numiți oala tânără, cu vârsta între un an și trei ani, care încă n-a fătat?* este urmat de un comentariu interesant: *miu-șară*, cu mențiunea că fonetismul *mniu-șară* era folosit de bătrâni (*asta, știți cum era omul mai în vârstă, mai greșea*). Același subiect, întrebat dacă pentru fonetismul literar *împișediți* cunoaște și fonetismul regional *împê-diș* sau *împê-licât*, răspunde: *depinde de vârsta fiecăruia, pentru că nu poți să îl dezobișnuiești de cuvintele pe care le-a învățat de când era copil, depinde de mediul în care ai crescut*.

¹² Cf. Ionescu-Ruxândoiu 1973: 45.

subiective să se facă ținându-se cont de raportare la conștiința indivizilor că ei aparțin unui anumit tip cultural.

Toți vorbim, într-o oarecare măsură, la fel cu subiecții din comunitatea din care facem parte, adaptându-ne la situații, persoane și bunăcuviință. De regulă, întrebuițăm, pe lângă pronunțarea standard impusă de limba literară, și graiul localității de proveniență, având mai multe manifestări lingvistice, în funcție de situația de comunicare. Într-un fel vorbim într-un mediu academic, oficial și altfel în cercul de prieteni sau în familie, unde rigorile normei literare sunt încălcate ori se face uz de expresii cunoscute doar de membrii aceluși grup. Al. Philippide, în *Principii de istoria limbii*, afirmă că „același sunet din același cuvânt nu este pronunțat la fel de doi oameni, oricât de mult ar semăna aceștia în vorbă la prima vedere, și nu este pronunțat în același fel nici măcar de unul și același om în două momente consecutive”¹³.

Subiectul vorbitor are capacitatea de a sesiza diferențele la contactul cu o altă normă, adaptându-și, totodată, pronunțarea în funcție de anchetator/interlocutor, de cerințele și de situațiile de comunicare. Într-un fel pronunță când răspunde întrebărilor indirecte (această metodă de culegere a materialului lingvistic îi poate crea ușoare stări emotive) și mult mai aproape de graiul local va vorbi în discuțiile libere sau în conversațiile cu unii membrii ai familiei. Sentimentul anchetatorului este că subiectul vorbitor încearcă să înșele, să ofere imaginea graiului său cât mai puțin diferită de norma literară.

Unii dintre subiecții anchetați sunt conștienți de existența unei norme dialectale mai mult sau mai puțin cultivate și, cu toate acestea, își păstrează particularitățile graiului din zona natală, pentru că acesta le conferă identitatea. Alții, dimpotrivă, refuză să oglindească particularitățile regionale celor din afara comunității. Mai ales în răspunsurile la întrebările indirecte, aceștia din urmă dau impresia că se află în fața unui examen, își controlează vorbirea, caută să mascheze aspectele arhaice și regionale. Interesant ca fenomen psihologic este refuzul persoanelor în vârstă, mai ales de sex feminin, de a colabora la întrebările indirecte, apelând la fonetisme și elemente lexicale cât mai apropiate de norma literară, în timp ce în discuțiile libere pronunțarea nu mai este controlată. Probabil este vorba de reacția subiectului vorbitor aflat în contact cu persoane din afara comunității. De exemplu, la întrebarea *Dacă-i parte femeiască, cum îi spui copilului nou născut?*, sub. B, f, 84 de ani, din Mănăstirea Humorului, răspunde *fe-tiți*, probabil pentru a evita pronunțarea *cu-ropk'ilă*, cu bilabiala *p* alterată, care este consemnată în înregistrările libere; același subiect, la întrebarea *Cum îi zici la acela cu care mii cail și care e făcut din curea?*, răspunde *biș*, cu labiala nealterată, deși, marea majoritate a subiecților anchetați, chiar și cei tineri, palatalizează labiala în stadiu intermediar (*bg'is*). Astfel, vorbitorii posedă sisteme de referință, pe care le observă, la care se raportează și în funcție de care reacționează lingvistic.

¹³ Philippide 1984: 8.

Abaterile de la normă, conștiente sau inconștiente, sunt tot variații. În acest sens, tinderea spre normă, dar necunoașterea acesteia, duce la forme de hipercorectitudine: amintim, în acest sens, *pișcă* pentru *k'ișcă* < ucr. *kyška*. Fost învățător, subiectul H, b, 65 de ani, din Vicovu de Jos, atât în răspunsurile la întrebările indirecte, cât și în discuțiile libere, încearcă, de multe ori, să nu-și trădeze graiul local. Din dorința de a evita presupuse pronunțări regionale, *p* inițial apare în locul lui *k'* etimologic, care e simțit dialectal, prin încadrarea greșită a cuvântului în categoria *piču≈ăre/k'isu≈ări*. Consemnăm forma *majun*

în loc de *mağun*, la sub. D, f, 48 de ani, din comuna Mănăstirea Humorului, tehnician veterinar, cu studii liceale, care manifestă reticență față de folosirea fonetismelor și elementelor lexicale regionale; probabil, africata *ğ* a fost simțită ca fonetism arhaic, specific ariei nordice a dialectului dacoromân.

În general, subiecții vorbitori au *conștiința deosebirelor de grai dintre generații*, în vorbirea lor apărând fenomene care denotă coexistența a două sisteme lingvistice diferite (cel al bătrânilor și cel al generației mai tinere). La subiecții mai tineri, se constată, în general, atât extinderea ariei cu forme mai apropiate de cele impuse de norma literară, cât și coexistența celor două variante. Consemnăm fie dispariția unor fonetisme sau elemente lexicale arhaice, fie coexistența formelor arhaice cu cele literare (vezi *câne* și *câi≈ne* – anticiparea elementului palatal; *băi≈at* și *băi≈et* – fenomen de acomodare: vocala centrală *a*, sub influența semivocalei palatale *i* trece în seria vocalelor anterioare). Mai ales tinerii au conștiința deosebirelor de pronunțare dintre cele două generații (*bătrânii spun așa* sau *bătrânii spuneau așa*; uneori apar comentarii de tipul *nici bătrânii nu mai folosesc termenul acesta*)¹⁴. În discuțiile cu bătrânii se vor folosi fonetisme regionale, în timp ce în discuțiile cu cei tineri sau de aceeași vârstă acestea vor fi evitate. În același timp, cea mai mare parte a subiecților face referire la forme arhaice, dispărute astăzi sau

¹⁴ De exemplu, răspunsul la întrebarea *Cum ziceți la locul în care sunt îngropați morții dintr-un sat?* conține și comentarii ce ilustrează fenomenul amintit mai sus (*ĉimitir*, cei mai bătrâni și noi în casă, bunicii, câteodată chiar și mama, folosesc *ĉintirim* – SV, Vicovu de Jos, b, 12 ani; *ĉimitir*, la bătrâni am auzit *ĉintirim* – SV, Vicovu de Jos, b, 43 de ani), în timp ce în Mănăstirea Humorului (SV) majoritatea subiecților anchetați răspunde, cel puțin ca a doua formă, și *ĉinĉirim*; alții oferă și comentarii de tipul: *se folosi≈a înainte; se folosesc amîndou≈ă, în funcții≈e de cu sine vorbești*. Situația este similară și în cazul întrebării *Cum îi spui omului care era plătit de săteni ca să păzească semănăturile, fînețele?*, răspunsul fiind completat de un comentariu, care reliefează variația diagenetională: *ĵitári/ să mai≈ zîsé□, auzăm din bătrîni/* (sub. C, f, 43 de ani, Vicovu de Jos); *sicriú≈, înainte îi≈ mai≈ spuné□ ráclá* (sub. H, b, 65 de ani, din SV, Vicovu de Jos), pentru întrebarea *După ce moare omul, în ce îl pui ca să îl îngropi?*; *k'ibrit*, cu mențiunea *bătrîni zîsa ĵipirig – ĵipiriz Ńi* (sub. A, f, 89 de ani, Vicovu de Jos, SV); *k'ibritĵ, bunicu spune focarițe* (AB, Gîrda de Sus, f, 6 ani); *ĵetiĵă, bătrîni mai≈ spun cu≈opk'íl, k'ar táta cîn _i≈e nervós pe míne* (AB, Gîrda de Sus, b, 12 ani); *porodíc, mai≈ spun cĵva bătrîni/* (AB, Gîrda de Sus, f, 41 de ani).

păstrate doar în memoria vorbitorilor¹⁵. De exemplu, la întrebarea *Cum îi spui omului care era plătit de săteni ca să păzească semănăturile, fânețele?* doar patru subiecți din Vicovu de Sus (SV) au știut să răspundă *jîtări*, motivând că astăzi nu mai există (*să mai ≈ zăsé□, auzăm din bătrâni* – f, 43 de ani; sub. F, f, 61 de ani, după ce răspunde *jâtări*, completează: *acum nu mai ≈ sunt*).

Uneori primim răspunsuri care conțin fonetisme literare, cu precizarea că fonetismele arhaice sunt pronunțate doar de cei fără studii și de bătrâni, sau că astfel se pronunța acum câteva decenii: *focarîțe, k'ibrîțj le zâce acúma* (AB, Gârda de Sus, b, 55 de ani), *vădră, tăț zác amú găli≈tâ* (AB, Gârda de Sus f, 76 de ani); *depînde de vârsta fii≈ecărui≈a, pentru că nu poți/să-l dezobișnui≈ști/de cuvintele pe căre li≈a am îvăt de cân ęra copil, depînde de médi≈ul aη _ care ai≈ crescút* (SV, Mănăstirea Humorului, f, 24 de ani, studii de licență și master); *gro□să mai≈ spun cări-s mai≈ batrâni/și/nu știu≈* (AB, Gârda de Sus).

O parte dintre subiecții anchetati se dovedesc destul de comunicativi, sociabili și răspund nevoilor noastre de cercetare; de cealaltă parte, sunt și subiecți care nu doresc să împărtășească interlocutorului aspecte din cercul cultural și lingvistic al comunității respective, motiv pentru care răspunsurile lor conțin, cel mai adesea, fonetisme literare.

*Răspunsurile în care coexistă fonetismele literare cu cele arhaice*¹⁶, *corectările* din partea vorbitorilor¹⁷, comentariile care se fac pe marginea unor

¹⁵ Există comentarii de tipul: *aiș se moșnez Ța pu≈âmâ zii≈i* (SV, Mănăstirea Humorului, b, 53 de ani – pentru *struguri*); *gravidă, băbești să spune gru≈să, așa spun băbele* (SV, Mănăstirea Humorului, b, 53 de ani). Dacă la întrebarea *Cum îi zici la locul anume lăsat de comună ca să pască vitele vara?* (III, h. 226) în NALR. *Moldova și Bucovina* (III, h. 226) se consemnează răspunsul [e] și *tôlu≈câ; tu≈olôș*, vorbirea contemporanilor nu înregistrează astfel de forme: *imăș, pi di≈al; isláz* (SV, Mănăstirea Humorului).

¹⁶ De ex., *fetiță, cu≈opčilă*, la subiecți de ambele sexe și vârste diferite din Vicovu de Jos (SV); *gravidă – gró□să; sicriu≈ – lăcră, șimitir – țințirim, vițal, – z Țițal, juncă – z Țunță, vârză – curec, vișini – z Țișini, vin – z Țin* (SV, Vicovu de Jos).

¹⁷ În general, același subiect vorbitor cunoaște și folosește fonetisme regionale și fonetisme literare în funcție de interlocutor și de situația de comunicare. În multe cazuri, vorbitorii se corectează, fie pentru a masca aspectele regionale (pornind de la arhaisme locale: *mîiri≈să* [K] *miri≈să, focarițe* [K] *k'ibrîțj, țințirim* [K] *țințir* – AB, Gârda de Sus), fie pentru a le pune în evidență (pornind de la sinonime literare: *bič* [K] *corb≈săc, pîlnii≈e* [K] *tolcér, să fi≈erbe* [K] *să h'erbe, copilă* [K] *cu≈opk'ilă, vi≈é□spe* [K] *g'é□spe* – AB, Gârda de Sus; *apă fi≈erbintj* [K] *șerbintj* – IS, Vinători, 1; *să nu fii≈i* [K] *s Ți≈i* – SV, Crucea, 2; *fi≈ert* [k] *s Țert* – SV, Straja, 4; *răc Țască* [k] *rășască* – VS, Mărășești, 4; *k'ag* [K] *c Țag* – SV, Vicovu de Sus, 2; *k'ibrîțuri* [K] *Țibrîși, vișini* [K] *z Țișini, pútînă* [K] *bărbîntă, cóbán* [K] *șóbán, rîn țză* [K] *rîn țdz□ă* – SV, Vicovu de Jos). Uneori, subiectul vorbitor revine asupra unei forme lexicale regionale (*făi≈ină di□păpușu≈oi≈* [k] *malái≈ di□i≈ista* – NT, Sagna, 3; *létcă* [K] *lei≈că* – SV, Vicovu de Jos), alteori corectează doar deschiderea sau închiderea unei vocale (*curé□k'* [K] *curik'* – AB, Gârda de Sus, f, 60 de ani, fostă învățătoare) sau o formă de palatalizare a labiodentalei cu alta (*z Țé□spe* [K] *g'é□spe* – AB, Gârda de Sus).

termeni¹⁸, sunt relevante în acest sens. Vorbitorul are o competență comunicativă în funcție de situația de comunicare, are o competență lingvistică mai largă și o performanță lingvistică mai mică. Uneori subiectul vorbitor ne oferă și informații privitoare la diferențele existente între vorbirea celor băștinași și a celor veniți din alte zone (*la noi se zice așa, în altă parte se zice așa*)¹⁹. Întâlnim multe comentarii justificative sau explicative sau trimiteri spre alte zone lingvistice pe marginea unor termeni, mai ales după răspunsurile oferite întrebărilor indirecte: *cușopçiliță, la Strája sâ zâși baișé□tâ* (SV, Vicovu de Jos, f, 89 de ani); *vișâni, g'ișâni se foloséște de unde vine máma mișa, la Horódnic* (SV, Vicovu de Jos, b, 12 ani); *złin, maiș la ușorăș spúnim vin, aiș folosâm złin* (SV, Vicovu de Jos, f, 43 de ani); *złé□spj, alți spun și azé□spj* (SV, Vicovu de Jos, f, 61, de ani); *nu am auzit, pușati pin alti părț să zâșe așa* (SV, Vicovu de Jos, f, 89 de ani); *nu, aiș la noiș, nu* (SV, Vicovu de Jos, f, 43 de ani); *accéntu di vorbire difereșáză dacâ te duć în județu Bihór; pićóc, în alte lócuri/crómpé* (AB, Gârda de Sus); *pușoișátâ, ân alte părți/sâ spúnj coștirișátâ* (SV, Mănăstirea Humorului, b, 53 de ani, studii liceale). La întrebarea *Ziceți vorba muiere?* același subiect din Mănăstirea Humorului, care a urmat studiile liceale la Timișoara, răspunde: *nu sâ zîșe aiș, în Banat sâ spușe, iar întrebarea Cum se numesc bețișoarele care se aprind când le freci de cutie și pe care* le *cumperi?*) (II, h. 175) conține răspunsul *șibriși* și completarea: *în Banát sâ zîșé□ ripéłt. Și răspunsul barabúli* (pentru întrebarea *Ce cresc în pământ, în cuiburi și faci*

¹⁸ Interesante sunt o serie de comentarii pe marginea răspunsurilor oferite la întrebările indirecte: *nu folosășc k'ibrít, domnișéști ni sâ părj; curéc, vârză nu spúnem* (sub. C, f, 43 de ani, Vicovu de Jos, SV); *gró□pă, acum se spune și beș* (sub. F, f, 61 de ani, Vicovu de Jos); *mușoș, așa s-o spus și așa sâ spuni ș acuma la noiș, sfórâișe, alt termen nu maiș cunosc* (sub. G, b, 53 de ani, Mănăstirea Humorului, SV); *gújbă, ca sâ nu plóușă, sâ nu se báje ápa, sâ nu putreșádă; bucát'e se spușe la grúș și/la cucurúz; focarișe maiș greșésc cítișodátâ* (AB, Gârda de Sus). La întrebarea *După ce moare omul, în ce îl pui ca să-l îngropi?* (II, h. 144) s-au înregistrat diverse răspunsuri, unele urmate de comentarii; de ex., doi subiecți de sex și vîrstă diferite (SV, Mănăstirea Humorului, b, 42 de ani și f, 82 de ani) răspund *sicriúș*, cu mențiunea *nu ișesti ali términ*; sub. C, f, 72 de ani, răspunde *salăș* și completează: *sâ spúnj așa de cînî mă știúș*, în timp ce subiecții H, b, 81 de ani și I, f, 84 de ani menționează că *salăș* este o formă mai veche (*acúma nu sâ preșe foloséști; maiș spun și azi/o sâmă*).

¹⁹ De exemplu, la întrebarea *Dacă-i de parte femeiască, cum îi spui copilului nou născut?*, un subiect vorbitor din comuna Vicovu de Jos, f, de 89 de ani răspunde: *cușopçiliță, la Strája sâ zîși baișé□tâ* – sub. A, f, 89 de ani; *vișîni; g'ișîni (se foloséște de unde vine mama mișa, la Horodnic)* – sub. D, f, 14 ani, Vicovu de Jos, SV; *złin – maiș la ușorăș spúnim vin, aiș folosâm złin* – sub. C; *złé□spj, alții spun și azé□spj* – sub. F); *nu (am auzit), pușati pin alti părț să zîșe așa* (sub. A, f, 89 de ani, Vicovu de Jos, SV); *nu, aiș la noiș nu* (sub. C); subiectul G din Mănăstirea Humorului, b, de 53 de ani, cu studiile liceale efectuate în județul Timiș, la întrebarea *Cum se numesc bețișoarele care se aprind când le freci de cutie și pe care le cumperi?* răspunde *șibriși*, cu mențiunea *în Banat sâ zîșe ripéłt*; același subiect, din Mănăstirea Humorului, la întrebarea *Cum îi spuneți la adăpostul în care dorm găinile, gîștele, rațele?*, răspunde: *pușoișátâ, în alte părți/sâ spuni și coștirișátâ*.

mâncare din ei? – III, h. 312) conține și corespondentul acestuia în subdialectul bănățean: *în Banát să zâsê crúmpj*.

Prin urmare, dinamica limitelor acționează în virtutea principiului uniformizării ariilor, sub influența aceleiași dominante: forma care are circulație în limba comună, care joacă rolul unui factor de nivelare a divergențelor dialectale. Datorită relațiilor sociale, limitele anumitor particularități dialectale se pot schimba de la o generație la alta. În același timp, schimbările nu afectează în aceeași măsură toate particularitățile dialectale: dinamica izofonelor și a izoglozelor este mai vie, în timp ce izomorfele prezintă, în general, o mai mare stabilitate.

În cercetarea și sistematizarea aspectelor de ordin sociolingvistic, este necesar să evidențiem modul în care limba acționează asupra individului în direcția socializării și culturalizării și mai puțin în sensul umanizării, al transformării copilului neștiutor, asemănător ființelor necuvântătoare, într-o ființă „cuvântătoare”. Materialul colectat ne ajută să urmărim diversitatea dialectală la nivelul comportamentului verbal individual, intrând în contact cu oameni diferiți, care aparțin unor clase sociale diferite sau asupra cărora factorii sociolingvistici (școala, instituții de stat, mass-media) au avut un impact diferit. În plus, este necesar să observăm aportul fiecărui individ la conturarea tabloului dialectal. De asemenea, sunt importante raporturile dintre organizația socială și civilizația din care face parte o limbă și aspectele principale ale acelei limbi.

Diferențierile limbii în funcție de clasele sociale nu ne permit să afirmăm că limba are un caracter de clasă, ci doar că există fapte lingvistice de clasă; în același timp, putem afirma că fără limbă nu poate exista comunicare între oameni, nu poate exista societate, deci limba este un fenomen social.

BIBLIOGRAFIE

- Bally 1950 = Charles Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, A. Francke S. A., Berne.
- Bîrleanu 2000 = Ion Horia Bîrleanu, *Curs de dialectologie românească*. Partea I. *Probleme teoretice*, Editura Universității din Suceava.
- Bloch 1949 = Bernard Bloch, *A set of Postulates for Phonemic Analysis*, în „Language”, nr. 24, p. 3–46.
- Capidan 1943 = Th. Capidan, *Limbă și cultură*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă.
- Cazacu 1973 = Boris Cazacu, *Un aspect al cercetării interdisciplinare: Sociolingvistica*, în FD, vol. VIII, p. 11–18.
- Coșeriu 1994 = Eugen Coșeriu, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*, cu o prefață de Silviu Berejan și un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel, Chișinău, Editura Știința.
- Guia 2004 = Sorin Guia, *Aspecte sociolingvistice și tipuri de texte în Arhiva de limbă vorbită a Seminarului de dialectologie și sociolingvistică*, în „Analele științifice ale Universității Alexandru Ioan Cuza din Iași” (serie nouă), secțiunea III e, Lingvistică, tomurile XLIX–L, 2003–2004.

- Ionescu-Ruxăndoiu 1973 = Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, *Probleme de dialectologie română*, Centrul de multiplicare al Universității din București.
- Iordan 1937 = Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române*, București.
- Iordan 1943 = Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a greșelilor*, Iași.
- Iordan 1944 = Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București.
- Philippide 1984 = Alexandru Philippide, *Opere alese*, editate de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil, București, Editura Academiei.
- Pușcariu 1922 = Sextil Pușcariu, *Din perspectiva dicționarului. III Despre legile fonologice*, „Dacoromania”, II.
- Turculeț 1999 = Adrian Turculeț, *Introducere în fonetica generală și românească*, Iași, Casa Editorială *Demiurg*, Vezi E. Coseriu, *Sistema, norma y habla (con un resumen en alemán)*, Montevideo, 1952, p. 81.
- Turculeț 2002 = Adrian Turculeț, *Dialectologie română*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

SOCIOLINGUISTIC ASPECTS IN THE REALIZATION OF DIALECT SURVEYS

Abstract

Language is a social phenomenon, yet it also has aspects, worthy of consideration, of a biological and psychological nature; as a living organism in continuous change, whose evolution does not depend on a single factor, it must take into account the individual, historical evolution and the society. Therefore, in carrying out a dialectal survey, not only the “diatopic” variety is studied, but also the sociolinguistic perspective, at the same time bringing into play certain ideas about language variation in relation to the status of the recorded speaker, his individual “performance”, within a certain historical tradition.

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
soringuia01@yahoo.com